

REMBRANDT EN DE NACHTWACHT

met illustraties van den schrijver

Goethe heeft eens tegen zijn vriend Eckermann gezegd: M'n beste jongen, ik moet je wat zeggen, dat je veel verklaren zal, en je je leven lang ten goede zal komen. De dingen, die ik geschreven heb, kunnen niet populair worden; wie daaraan denkt, en daarvoor moeite doet, handelt in dwaling. Zij zijn niet voor de grote menigte geschreven, maar slechts voor enkele mensen, die iets dergelijks wensen en zoeken, en die zich in gelijke richting bewegen."

Toen de dichter zo sprak had hij gelijk; maar de tijden hebben de mensen veranderd en we mogen erkennen, dat zich zowel het werk als de persoon des dichters een grote populariteit verworven hebben.

Grote kunstenaars vinden slechts zelden hun tijdgenoten in de periode waarin ze leven.

Onze geniale schilder Rembrandt Harmensz. van Rijn is een sprekend bewijs van Goethe's gezegde. Zijn kunst is modern bijna drie eeuwen nadat hij voor goed de ogen sloot.

Het valt ons op, dat Rembrandt geboren werd in zo'n eenvoudig gezin in de Weddesteege te Leiden. Dat wil niet zeggen, dat Rembrandt's ouders arm waren. Zijn vader, Harmen Gerritz, van Rijn verdiende als molenaar behoorlijk zijn brood en Rembrandt werd dan ook — hoewel zijn ene broer bakker en de andere schoenmaker was — voor de hogere studie bestemd. Als hij nog geen twintig jaar oud is, staat hij ingeschreven als student in de letteren aan de beroemde Leidse Hogeschool. Veel zin schijnt Rembrandt in deze studie echter niet te hebben gehad. Hij wilde schilder worden. Gelukkig vonden zijn ouders dat goed.

Zo vinden we hem dan weldra in de leer bij zijn stadgenoot Jacob van Swanenburgh. Toen hij drie jaar onder leiding van dezen, in die dagen beroemden, schilder had gewerkt, ging hij nog zes maanden naar Amsterdam. Daar was Pieter Lastman zijn leermeester. Vooral deze laatste heeft veel invloed op de ontwikkeling van Rembrandt gehad.

Hij vond 'n reis naar Italië, „het land van belofte" voor de kunst niet nodig, nam afscheid van Lastman en vertrok naar Leiden, waar hij kalm voor zichzelf begon te schilderen. Hij bracht het daar tot geweldige hoogte en raakte zodoende in heel Hoiland bekend. Zelfs dichters bezochten hem in zijn atelier en een van hen, Constantijn Huygens, schreef een mooi gedicht over „Hollands beroemde schilder". Ook was Huygens secretaris van Prins Frederik Hendrik, waardoor de jonge schilder met hem in aanraking kwam.

Succes had hij daar volop in zijn kleine wereld te Leiden, en de wierook van vrienden en bekenden zal hem daar zeker wel naar zijn kroeslokkig hoofd gestegen zijn, totdat hij zich bewust werd, dat hem in een grote wereld groter succes wachtte.

Met dergelijke overwegingen hing in 1631 samen zijn vertrek naar Amsterdam, waar hij zijn vleugels wijder kon uitslaan. Zijn besluit beant-

woordde aan de verwachtingen. De vier en twintigjarige jongeman wist zich weldra door zijn genialiteit in de grote en rijke hoofdstad, waar in die dagen het intellect van nagenoeg de gehele wereld samen kwam, op de voorgrond te stellen.

Hij had zich n.l. toegelegd op het schilderen van portretten. Hij had zich daarin ontzettend veel geoefend. Voor een spiegel gezeten schilderde hij vele malen zijn eigen kop, begluurde de uitdrukking der gemoedsstemmingen op de verschillende delen van het gelaat en speelde in het geslepen kristal comedie tegen zichzelf, leek uitgelaten vrolijk, toornig, bedroefd, naar een gril van het ogenblik dit meebracht, leerde aldus het immateriële schilderen en schonk ziel en leven aan zijn getekende poppen. Rembrandt zelf was dus Rembrandt's meest begunstigde model, hoewel er ook reeds in zijn jonge Leidse tijd velen waren, die voor hem „zaten". Zijn gehele familie moest beurtelings aan deze penitentie geloven, vooral later zijn vrouw Saskia. Wat hem onderscheidde van alle portretschilders voor hem, was de beweging, de ziels-dramatiek, welke hij in zijn koppen wist te brengen. Hij schilderde geen placide, strenge gelaatstrekken in rust van uitdrukking, maar streefde integendeel naar bewogenheid van het gelaat,

Standbeeld van Rembrandt te Amsterdam

Rembrandt en Saskia (1636)

naar krachtige expressie, en zocht en vond steeds een kenmerkende zielstoestand, een stuwende gedachte, welke aan het gelaat eigen leven schonk.

Deze verrassende hoedanigheden van den portretschilder waren het, die de rijken en groten van Amsterdam weldra naar het atelier van den 24-jarigen jongeman op de Bloemgracht voerden, zodat hij gelegenheid vond zijn kunstenaarsziel te verblijden met de afbeelding der stoere, interessante koppen dier oude Hollanders, die pientere kooplieden die de burgeradel vormden van de bloeiende handelsstad.

Toch voelde hij zich niet uitsluitend tot de rijkdom van Amsterdam aangetrokken. Zijn democratische neigingen, zijn medeleven met de verworpingen der maatschappij spreekt tot ons duidelijke taal. De schilderachtige armoede in de achterbuurten, bovenal daar waar „het oude volk” in sloppen en krotten samenwoonde, was een dankbaar onderwerp voor zijn altijd vaardige tekenstift.

In Rembrandt's oeuvre nemen de Bijbelse voorstellingen een belangrijke plaats in. We denken hierbij slechts aan de Rembrandtbijbel: een rijk geïllustreerd prachtwerk, dat zijn weerga op dat gebied nog niet heeft gevonden. Zelden is een schilder zo jong reeds beroemd geweest als Rembrandt. Amsterdam toonde bijna onmiddellijk na zijn vestiging, dat het hem hoogschatte. Van het chirurgijns-gilde ontving hij reeds in 1632 de opdracht om een groep te schilderen van Professor Nicolaas Tulp en zeven andere heilkundigen. Dit werd de beroemde „Anatomische Les”, die in de prachtige groepering der figuren en de levendige gelaatsuitdrukking de grote kwaliteiten van den jongen kunstenaar zo buitengewoon krachtig deed uitkomen, dat de bestellingen hem toestroomden. Over gebrek aan waardering had hij dus in

Amsterdam niet te klagen. Zijn geluk werd in waarheid volmaakt, toen de mooie en rijke Saskia van Uylenburch, dochter van een rechtsgeleerde te Leeuwarden, Rombertus van Uylenburch, in 1633 zijn levensgezellin wilde worden.

Het was geen wonder, dat het meisje van voorname huize tegen de traditie van die tijd in, zo spoedig de hand aanvaardde van den molenaarszoon, want Rembrandt's zelfportret uit diezelfde tijd, vertoont een prachtige geniale kop met donker krulhaar en vurige, doordringende ogen. Innerlijk en uiterlijk was alle burgerlijkheid hem vreemd, en er bestond dus ook geen kloof tussen de patriciërsdochter en de man uit het volk.

22 Juni 1634 trad hij in St. Anna-Parochie met haar in het huwelijk, en daarmee ving de zomer van zijn leven aan, want er is alle reden om aan te nemen, dat er een innige verhouding bestaan heeft tussen deze twee mensen, en dat Saskia niet alleen de huisvrouw, maar ook de muze is geweest van den kunstenaar.

Als model voor zijn composities tekende en schilderde hij haar ontelbare malen en hij sierde haar op met de schatten en kostbaarheden welke hij in zijn atelier verzamelde. Maar helaas — zijn geluk was slechts van korten duur. Niet alleen door het feit, dat er drie van de vier kinderen stierven, doch ook dat Saskia zelf slechts acht jaren aan de zijde van haar beminde man vertoeven mocht. Nadat hun zoon Titus in September 1641 was geboren, is Saskia niet meer geheel hersteld. Na een geduldig gedragen lijden stierf zij den 5den Juni 1642, thans drie eeuwen geleden. Het is dan alsof zij voorgoed de voorspoedige tijd uit Rembrandt's leven afsluit. Hem blijft nu nog slechts zijn kunst en zijn zoonje Titus, die zijn leerling zal worden, maar reeds op zeer jeugdige leeftijd zal moeten sterven.

In hetzelfde jaar, waarin Saskia hem voorgoed verlaten heeft, voleindigde Rembrandt zijn grootste en thans meest beroemde werk: „Het Korpo-

Zelfportret van Rembrandt bij het raam (1648)

raalsschap van Frans Banning Cock", weleer ten onrechte „De Nachtwacht" genoemd. De dood zijner vrouw, die wellicht het praktische element vertegenwoordigde in het schildersgezin, maakte zijn leven stuurloos en bereidde de grote rampen voor, welke hem in later tijd troffen, en het meesterstuk voor de Schuttersdoelen, dat hij afleverde, en dat thans voor de hoogste uiting van zijn kunst geldt, bracht hem bittere deceptie.

Wie zou de namen nog kennen der mannen, die op de „Nachtwacht" zijn afgebeeld, indien Rembrandt's geniaal werk ze niet vereeuwigd had...? Maar deze mannen, die er de onsterfelijkheid aan danken, waren met des meesters arbeid geenszins content. Ze hadden elk een som van 100 gulden geofferd, om geportretteerd te worden en de persoonlijke ijdelheid der heren schutters zocht in het kunstwerk bovenal de gelijkenis van het eigen ge-laat... maar zonder voldoende bevrediging, want de kunstenaar had het gewaagd te breken met de traditie der portretstukken, waarin elke kop een portret moest zijn, en onder gelijk licht met gelijke kracht moest uitkomen: hij had zich laten meeslepen door zijn verlangen om een geheel te componeren vol glans en gloed en leven, waarin elke persoon als ondergeschikt sujet medewerkte tot het volbrengen van een handeling, en dit streven had ten gevolge gehad, dat menige kop, die zich voor zeer gewichtig hield, geducht in de schaduw geplaatst werd. Men was zeer ontevreden over de wijze, waarop de schilder van zoveel voortreffelijke portretten zijn opdracht had vervuld, en zijn grootste kunstwerk werd dus oorzaak, dat zijn roem zich begon te verduisteren. De „Nachtwacht" werd een afschrikwekkend voorbeeld voor andere genootschappen en regenten-colleges, die erover gedacht mochten hebben, zich door hem te laten portretteren. Den kunstenaar, die in de allereerste plaats naar zijn kunstenaars-geweten had geluisterd, werd eigenzinnigheid verweten, en vanaf die tijd komt er een kentering in Rembrandt's leven. Veel en door velen is er reeds

Zelfportret van Rembrandt (1654)

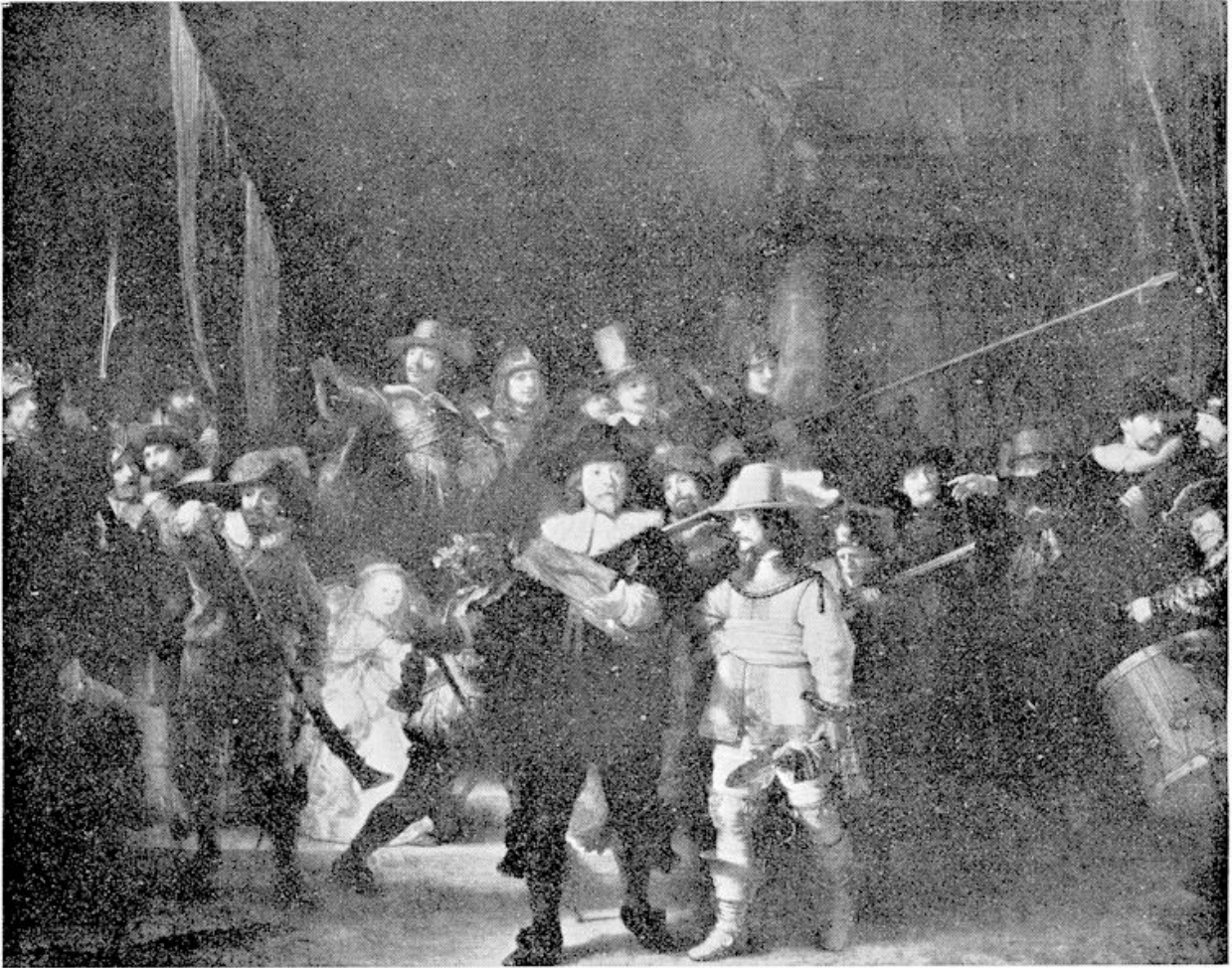
Zelfportret van Rembrandt (1659)

over de „Nachtwacht" geschreven. Interessant is de jarenlange strijd geweest over de voorstelling van verschillende figuren. Zo werd er o.a. door Dr. J. F. M. Sterck meerdere malen (vooral in zijn „Rondom Vondel") geschreven over de vraag of een van de schutters de advocaat-pastoor Reinier Ingels voorstelde. Op grond van verschillende bewijzen meende bovengenoemde schrijver te kunnen aantonen, dat de jonge schutter op de achtergrond een aanstaande pastoor was, een telg uit het bekend Rooms juristengeslacht Ingels of Engels. Dr. Joh. Dijserinck is in zijn belangrijke studie „De Nachtwacht van Rembrandt" (De Gids 1890) dezelfde mening toegedaan. Enkele jaren geleden echter heeft Dr. J. G. van Dillen in het 31ste jaarbok van het genootschap Amstelodamum (1934) betoogd, dat de figuur sergeant Reinier Engelen, die lakenkoper was, voorstelt en dat die niet identiek kon zijn met de latere pastoor Reinier Ingels.

In verband met de tijdsomstandigheden is de „Nachtwacht" naar veilige oorden overgebracht. Wie hem echter voor die tijdelijke opberging zag, voelde zich als tegenover een wonder van licht en kleuren geplaatst. Waar Rembrandt zijn hart en ziel in had uitgeschilderd, dat was echter in de ogen van het publiek een mislukking geworden.

Zoals men weet heeft de schilderij in 1715 een ncolottige amputatie ondergaan in verband met de overbrenging van de grote zaal van de Kloveniersdoelen naar de kleine krijgsraadskamer op het stadhuis te Amsterdam. Na Saskia's dood en na de „Nachtwacht" maakte de smart van de schitterende figuur uit Oud-Amsterdam, die er zijn carrière onder zo gunstige voortekenen begonnen was, een martelaar van zijn kunst.

Hoe zich het proces van maatschappelijke ondergang in dit kunstenaarsleven afspeelde en hoe de armoede in zijn gezin kwam, kunnen we alleen vermoeden: de documenten doen ons slechts enkele data en feiten aan de hand. Met Geertje Dirx, die Titus grootbracht, kon hij niet opschieten; langzaam treden grote zorgen zijn leven bin-

Op „de Nachtwacht”, het thans 300 jarige schilderstuk van Rembrandt, is ook Saskia (de vrouwenfiguur) aanwezig.

nen. Door allerlei omstandigheden geraakte hij in financiële moeilijkheden. Aan de St. Anthoniebreestraat had hij zich een prachtig huis gekocht, dat hij nimmer heeft kunnen betalen, en er een kostbare verzameling schilderijen, prenten, etsen, tekeningen en allerlei voorwerpen bijeengebracht. Daar hij zoveel geld voor zijn schilderijen kon bekomen als hijzelf vroeg, bekommerde hij zich weinig over de vraag, hoeveel iets kostte. Hierdoor had hij zich weldra overkocht en geraakte hij na enige jaren in een toestand, waarin hij zijn schuldeisers niet meer kon voldoen. In 1656 is hij dan ook gedwongen uitstel van betaling te vragen. Zijn bezittingen worden verkocht en berooid is hij nu gedoemd slechts te werken ter afdoening van zijn schulden en waarschijnlijk zou men hem alles, zelfs het geld, dat hij voor zijn noodzakelijkste levensonderhoud nodig had, aangenomen hebben, als zijn goede en trouwe huishoudster Hendrikje Stoffeis, in wie hij eerst een sympathieke vriendin en later een toegewijde vrouw had gevonden, hem niet door een goede inval van de totale ondergang had gered.

254

Samen met zijn zoon Titus stichtte zij een soort kunsthandel, waarvan Rembrandt tegen vergoeding van kost en huisvesting directeur werd. Zijn kracht en levensvreugde zijn door deze zorgen en tegenslagen aanvankelijk gebroken en het duurt geruime tijd, eer zijn werklust weer de overhand krijgt. Dan lijkt het echter wel, alsof er door iedere slag die het leven hem heeft toegebracht een grotere berusting over hem gekomen is, een berusting die zowel de mens als de kunstenaar schijnt te hebben verdiept en gelouterd. Steeds grootser en breder van opvatting, steeds genia'er en meer heerst worden zijn scheppingen. Onvergetelijke doeken ontstonden er in deze tijd, toen zijn leven reeds bedenkelijk het einde naderde, toen Hendrickje en Titus hem ontvallen waren en hij alleen is overgebleven met Cornelia, een dochttertje, hem door Hendrickje geschonken.

„Het Joodse bruidje”, zijn „Homerus”, zijn „Terugkeer van den Verloren Zoon”, doeken uit de laatste jaren van zijn leven, ontroeren ons. Zij vormen de zegepraal van de geest over de stof, de zegepraal ook van de eenzame mens over verdriet

en zorgen en rampen. Een nieuw licht glanst op het doek, zoals er een nieuw licht glanst in zijn leven. Gewe'dig en aangrijpend moet het geweest zijn, de oude ziekelijke Rembrandt met de bolle, bleke wangen — zoals we hem kennen van zijn laatste zelfportret — voor zijn ezel te hebben zien zitten, met de bevende hand het penseel voerend, om het gelouterd meesterwerk te scheppen met wat simpele verven.....

Schilderend tot het laatste, wacht Rembrandt de dood af — onverslagen door het leven, er alleen maar door gelouterd.

Eindelijk komt het einde, en dan verschijnen er aan zijn stervenssponde slechts twee mensen: zijn dochtertje en Rebecca Willems, een weduwe, die zijn laatste dagen door een zorgvuldige verpleging heeft verlicht.

Eenzaam, zoals hij in zijn laatste levensjaren

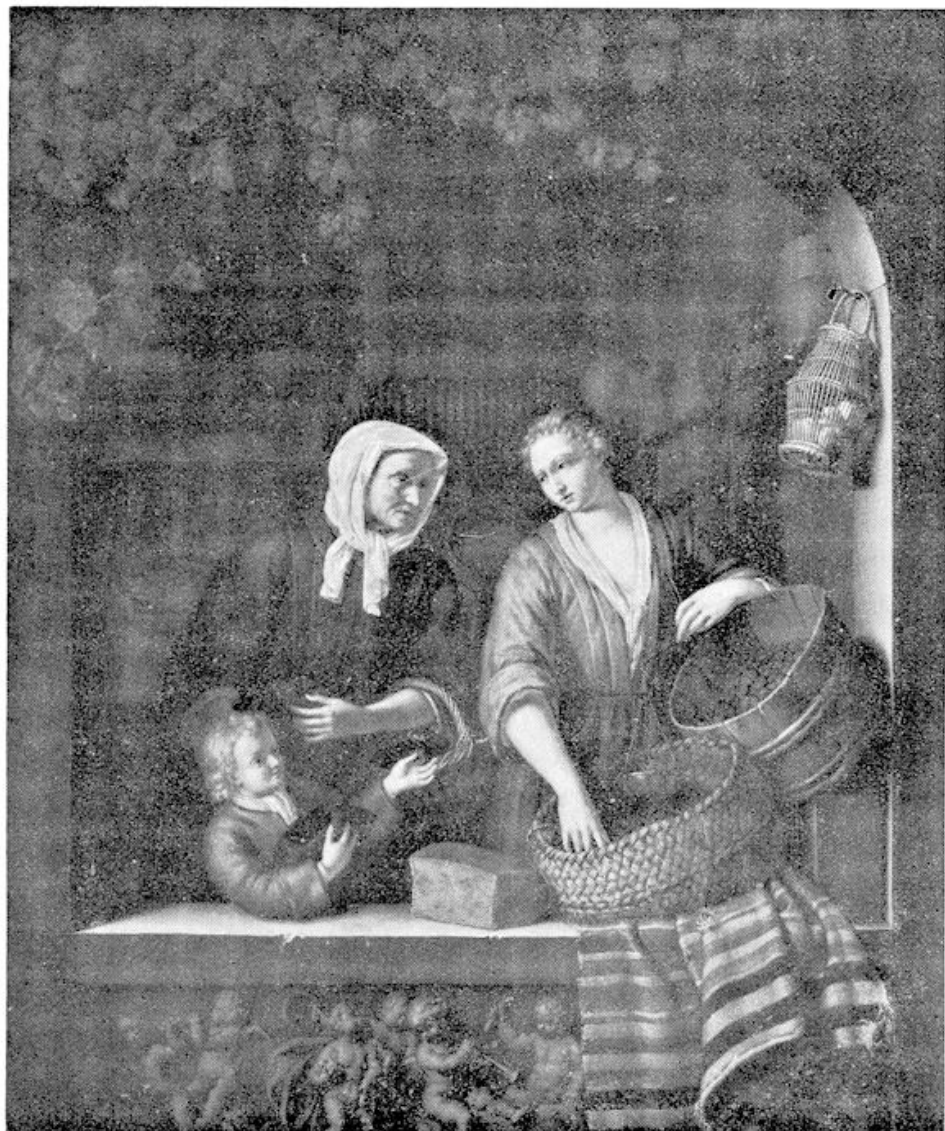
was, overleed hij de 5de October 1669, de grootste der groten, en drie dagen later werd hij in alle eenvoud, zonder praal of vertoon, naar zijn laatste rustplaats in de Westerkerk, te Amsterdam, geleid.

Het duurde nog tot 1906 eer een steen het nageslacht de plaats zou aanwijzen, waar zijn stoffelijk overschot aan de aarde werd toevertrouwd.

Jammer genoeg is het „Rembrandthuis” in de Jodenbreestraat te Amsterdam, waar een grote verzameling etsen en prenten van Rembrandt zijn bijeengebracht, „tijdelijk gesloten”.

Wij eindigen dit artikel met de wens, dat het spoedig weer mogelijk worde de thans drie eeuwen oude Nachtwacht opnieuw in het Rijksmuseum te Amsterdam te kunnen bewonderen.

J. H. KRUIZINGA

Kruidenierswinkel

Naar een schilderij van F. van Mieris in het Rijksmuseum.